

Lengyelország

A szabadság teste

Aki ad magára, odautazik, legalább érettségi után. Farmeratyát vesz, meg pólót és egy olyan sarut, ami csak szíjjakkal van a lábfejéhez kötözve, olyat, amivel akár Woodstockba is el lehetne menni. Csak Krakóig megy vonattal, onnan stoppal tovább, mert annyira szabad. A haja is hosszú, mert még a hajnövekedését sem szeretné korlátozni. Így terveztük az utazást érettségi után, 1979-ben.

Lengyelország a szabadság. Lengyelország a tiltakozás az ellen a világ ellen, amiben élünk, amit rabságnak, megalázó kiszolgáltatottságnak élünk meg, tele orosz katonákkal, eltagadott történetekkel, ne szólj szám, nem fáj fejem emberekkel. De a lengyelek mások, ott az van, hogy szabad jazz, és szabad színház, és a hajógyárakban simán szervezkednek az emberek, mert akkora hajókat gyártanak, hogy ilyen nagy hajógyártó munkásokkal senki nem mer szembeszegülni, ujjat húzni, bajuszt akasztani, mondta valaki, aki tudta, hogy Lech Wałęsának nagy, harcsabajusza van.

Elmegyünk majd és beszerzünk szabad lemezeket, és szerzünk majd Solidarność-jelvényt, és azt itthon hordani fogjuk, persze csak akkor, amikor nem lát senki, vagy a kabátunk belsejében, s csak a haverjainknak mutatjuk meg, kihajlítjuk a kabátgallért, mint a titkos rendőrök, hogy lássa ez a barát, tulajdonképpen mi hová is tartozunk.

Pénzt csempészünk át a határon, a szabad piacon háromszor annyi zlotyt adnak érte, mint a bankban hivatalosan. Leszállunk majd, mondták, akik már jártak, és keresni sem kell a titkos átváltókat, rögtön lecsapnak ránk és a tranzakció már nyélbe is van ütve. Semmi bürokrácia, csak úgy, ahogy a haverok között. Kell nekik a pénz, mert lehet, hogy Lengyelországban szabadabb a színház, de üresek a boltok.

Mindenhol mást volt szabad

A szocializmus olyan volt, hogy minden országban mást volt szabad csinálni, Magyarországon enni volt szabad.

A határőrök nekiestek a cuccainknak, mindent átkutattak, de nem találták meg. A szendvicseket nem szedték szét, pedig az egyik zsemlében belül nem gyulai kolbász volt, helyesebben nem csak az, hanem ott volt a mi kis pénzünk, amit Krakóban, ahogy megérkezünk, rögvest átváltunk. Tényleg úgy volt, hogy alig szálltunk le, már ott köröztek körülöttünk és a többi Magyarországról érkező turista körül a váltók. Épp ott voltak, ahol mi. Ki sem kerülhettük volna őket, mert ha egy mellett elslisszolunk, biztos egy másiknak ütközünk neki. Mondta az árat, amiről tudtuk, hogy jó ár, sőt kicsit jobb is, mint amire számítottunk. Hát hiába, Lengyelországban csak jól járhatunk, ez egy olyan

turisztikai célpont, ahol nem arról szól a dolog, hogy hogyan kopasszuk meg az utazókat, meg amúgyis, polak – węgier... , ezt ugye mindenki tudja, ha van egyáltalán barátja a magyar nemzetnek, az ugye a lengyel.

Forint oda, zloty ide. Átszámolom. Te, mondom a lengyelnek, ez kevés, mert tényleg kevés volt. Ismerték ezt a magyar szót a váltók, hogy kevés, sok, mennyi, ennyit tudtak magyarul. Ő is átszámolja. Proszę bardzo, mondja, tényleg véletlen, s hozzáteszi a hiányzó részt. Na, ez is megvan, gondoltam, amikor egy nyugodt helyen próbáltam elpakolni a frissen szerzett vagyont. Bár kitarított volna még kicsit az öröm, hogy milyen jó üzletet kötöttünk, s ki gondolná magáról, amíg nem próbálja ki, hogy a pénzügyletekhez ilyen különös adottsága van. Akkor történt, mikor újra átszámolta, gondoltam, kezemben a paklival, amikor bocsánatkérések közepette kiegészítette a hiányzó összeggel. Akkor nem figyeltünk erre az utólagos korrekcióra. Igen, biztos akkor cserélte ki a bankjegyeket gondosan pénzméretre vágott újságlapokra. (Polak węgier dwa bratanki.)

Nem volt pénzünk, azon a pár tízesen kívül, ami az újságpénzeket fedte. Az útitársaink összedobtak valamennyit. Immáron nem dönthettünk a vasút mellett. A stoppolás szabadsága a stoppolás kényszere lett. Nem baj, Lengyelországban vagyunk, tejet meg kenyeret eszünk egy hónapig, de ez nem számít, szabadságra éhezünk, nem ránőtt húsrá. Az állomásokon alszunk, ingyenszállás, elvisz a rendőr. Nem bántanak, csak elmondják, hogy már tegnap is elmondták, nem szabad az állomáson aludni, s hogy értem-e, kérdezték oroszul. Értettem, de másnap újra kezdődött az egész. Gdańsk, Gdynia, Szczecin, hatalmas hajók, tenger, homok, napozósékek a parton, tűző nap, erős szél. Először láttam életemben tengert. Itt csúszott először a szemhatár gondtalan az országhatárokon túlra.

Aztán stoppal vissza, mi mással

Aztán stoppal vissza, mivel mással. Kis megállás a Mazuri tavaknál, már csak ketten vagyunk, a barátnőmmel, a többiek vonattal elmentek, elégük volt a szabadságból, egy budai fiatalnak ebből ennyi még sok is, nem hülye, hogy ne tudná elképzelni, milyen a visszaút rossz minőségű haszonjarmúveken. Ez a pár nap tényleg pihenés, mondtam. Végre nem kell minden intimitás miatt zavarban lenni, hogy a többiek ezt nem tehetik meg, mert pont nem a barátjukkal vagy barátnőjükkel vannak, mert olyan épp nincs. Ráadásul a kemping ingyen van, kiülünk a tó partjára, mint az igazi nyaralók, előpakolom a könyvet,

HÁY JÁNOS
Dzsigerdilen. A szív gyönyörűsége
Pesti Szalon, 1996

Xanadu. Föld, víz, levegő
Palatinus, 1999

A Gézagerek
Új Palatinus, 2005

A boggyósgyümölcs-kertész fia
Új Palatinus, 2005

Házasságon innen és túl
Új Palatinus, 2007

A gyerek
Új Palatinus, 2007

Meleg kilincs
Új Palatinus, 2008

Egymáshoz tartozók
Új Palatinus, 2009

Egy szerelmesvers története
Palatinus, 2010

Háyland
Palatinus, 2011

Mélygarázs
Európa Kiadó, 2013

„Szilveszter”,
(beszélgetés Keresztury Tiborral)
„A diskurzus a mű és a világ között van (nem a mű és Derrida között)”
Magyar Lettre Internationale, 43

„Indian Time and my Father”
Magyar Lettre Internationale, 73

„Small step for a man, giant step for me. Amerikai útinapló”
Magyar Lettre Internationale, 82

„Európa über alles”
Magyar Lettre Internationale, 86

„A nyaralás fogságában”
Magyar Lettre Internationale, 89

amit ezekre a nyugodt napokra hoztam. Lukács: *Az esztétikum sajátossága* első kötet. Úgy gondoltam, ilyen lengyelországi túrához ez passzol. Ültünk, az állomásokon töltött éjszakáktól kimerülten. Előttem hevert a könyv, kinyitva, de csak üresben bámultam a lapokat, nem elevenedett meg számomra a művészet, mint a vallással szembeni harcos, egy felvértezett modern szentgyörgy, aki a tévképzeteket szablyával kaszabolja le az emberek szívében, hogy aztán a megürült helyre végre ő maga költözhesen.

Minden három nap eltelik, s akkor ezt még nem kötöttem az életem általános múlásához, mert nem gondoltam, hogy múlik, csak azt, hogy telik. Indulni kell, kiállunk a főút mellé, rossz autók gözölgnek el mellettünk a rekkenő hőségben, egy napot állunk és nem vesznek fel. Biztos németnek néznek, gondoltam, mert annyira szőke vagyok. Leszáll az este, vissza a kempingbe. Másnapra a pólókból csinálók egy magyar zászlót, ráteszem a hátizsákomra. Magyarok vagyunk, polák węgier dwa bratanki, mondogatom magamban, de csak egy örült vesz fel, aki amúgyis felvett volna, egy ütött-kopott teherautóval. Nincs utas-szék, csak egy nagy szerszámosláda, azon rázkódunk. Mondja, hogy már két napja vezet egyfolytában, s hogy nem aludt. Végig az arcát néztem, köhögtem meg ilyesmit, mikor láttam, csukódik a szeme.

Hazajegyünk Varsóból volt. Hullafáradtan szálltunk fel a nemzetközi gyorsra, fiatal lengyelek a fülkében, méregerős vodka, házi, azt isznak, és adnak nekünk is. Amikor az egyik azt gondolja, eleget ittam, elkezd fogdosni a barátnőmet. Mit csinálsz te rohadék geci, kiabáltam vele és ellöktem (polak węgier), a vonat lassított, mindenki elcsendesedett, a határ félelempercei

ezek, rendőrök, határőrök, kutyák. Senki nem mert mozdulni, mindenkinek volt valami vétké. Ez olyan világ volt, hogy annak is volt vétké, aki nem tudott róla, mert voltak olyan hatóságok, amelyek felhívták erre a vétekre a figyelmet. Alaposabbak voltak, mint a katolikus egyház, amelyik még mindig csak a tízparancsolattal fenyegetőzött. A hatóságoknak sok ezer parancsolata volt, s ha ezret tartottál, találtak egy ezeregyediket, amely alapján vétkesnek voltál tekinthető. Kivágódtak az ajtók, oldalra húzható, gurulós szerkezet, paszport, ajtó bevágódik, ajtó kivágódik, paszport, ajtó bevágódik, egyre közelebb. Aztán nálunk is. Elkéri az útleveléket, verekedni fogok a lengyelrel, gondoltam, ha átérünk a határon, szétverem a pofáját. A határőrök állnak egy darabig, majd mondanak valamit lengyelül, a fülkétársak szedik a cuccaikat. Leszállítják őket. A vonat indul, kinézek az ablakon, ötvenfős csapatot teregetnek az egyenruhások. Nekik ma nem sikerült átjutni a határon, sem azoknak a holmiknak, amiket át akartak csempészni némi haszon reményében. Nem kell verekednem, de mégis megbűnhődik a lengyel, gondoltam, aztán elszégyeltem magam.

Én olyan voltam, aki járt Lengyelországban

Én olyan voltam, aki járt Lengyelországban, s kapott ott egy kis batyut, amire az volt ráírva, hogy szabadság. Innétől így éltem a világban, hogy át-estem a beavatáson: szabad lettem. Bár Lengyelország valóságos megtapasztalása csak olyan volt, mint úrfelmutatáskor Krisztus teste. A szabadság teste, ámen. Egy szimbólum, amely valóságával csak a képzeletet erősítette. De ez a képzelet volt akkor a valóság, azt a képzeletet éltük meg, mert anélkül halálos csapás lett volna az élet. S amikor a lengyelek életét különböző erőszakos intézkedésekkel korlátozták, akkor az olyan volt, hogy tőlem is elvesznek valamit. Amikor börtönbe kerültek, amikor nyomdagépeket rejtegettek és szállítottak lakásról lakásra, s titkos jeleket adtak egymásnak, hogy felismerjék, ki tartozik közülük, akkor az én szívemben is bujdosó lett a szabadság. S ott rejtezett még éveken át, ahogyan a török elől menekülő magyarok a zombékok rejtekében.

Senki sem hitte, hogy a képzelet tájai egyszerűen csak átcsúsznak a valóságba, hogy eltakarodnak a korábbi valóság-gyárosok, s csak úgy seperc, és odadobják nekünk a szabadságot, a lengyeleknek is, mintha csak egy szokvány áru lenne. És tényleg áru lett a szabadság. A boltok megteltek, a valaha üres polcok roskadoznak, és újabb polcokat építenek, mert a régin nem fér el annyi, amennyi most hirtelen lett. Ha meg tudod venni, szabad vagy. Varsó már nem az a Varsó, a Kultúrpalota, már nem képes leuralni a látképet. A panelek között kinőnek a modern irodaházak, a nagy nemzetközi cégek központjai. Író vagyok, magyar író, s egy ideje kicsit lengyel is. A Gézagyerek bekopogott a lengyel színház ajtáján, az ajtó először gyanakodva résnnyire nyílt, aztán tovább, ez az autista fiú végül otthonra lelt, lengyel cimborái lettek. Kicsit más a neve és kicsit más a ruhája, de tagadhatatlanul Géza maradt.

Kisbusszal Łódźba, a híres főiskolára megyünk, ahol a lengyel film megújító (Wajda, Polanski és még ki tudja hányan) tanultak, akiknek a filmjeit

vétek volt elszalasztani, akiknek a nevével úgy játszottak az értelmiségi társaságokban, mint a kártyával Las Vegasban. Ha valaki egy előhívott névre nem tudott rakni, megroppant a helyzete a többiek szemében, mondhatni veszítésre állt. Vizsgálódás a Gézából, aztán beszélgetés, nem tudom, miről, rossz angolság találkozik rossz angolsággal, a dupla nyelvi retardáció felerősíti a metakommunikatív eszköztárat. Pontosan értjük egymást. Az este vége felé egy ottani tanár téglát nyom a kezembe. Ez mi, kérдем? Israel Poznański romos palotájából vette ki, mondja, rajta a monogram, hogy I. P. Ez a palota szerepel Wajda *Az ígéret földje* című filmjében, ami a kapitalizmus születésének kegyetlenségeiről szól, amit már rég elfeledtünk, hisz azóta a kapitalizmus annyira körmönfont lett, hogy észre sem vesszük a jelenlétét, de mégis minden másodpercünket leuralja. Azt mondta, ez a téglá azért lett az enyém, mert megírtam ezt a darabot. A repülőtéren nem értették, mért viszek téglát Magyarországra.

Varsóban bolyongok, valahol messzebb a Visztula, látom a hidat, a túloldalon Prága, na persze nem az, csak a varsói Prága, a legtöbb idevetődő nem gondolja, hogy ott is élnek emberek. A belváros régi épületei, amelyek persze nem régiek, hisz a háború után nem maradt semmi, mondjuk kő kövön nem. Egy boltban könyv, amiben a háború utáni állapotok, mellette a háború előttiék s a maiak. A könyvből, bár lengyelül van, a képek, a dátumok felolvassák a történetet. 1944. augusztus 1, a Varsói Felkelés kirobban. Az oroszok elérik a Visztulát. Mintegy harminc kilométerre letáboroznak, s 63 napon keresztül tétlenül nézik, amint a németek leverik a felkelést, lemészárolják az embereket, majd módszeresen felrobbantják a várost és elhurcolják a megmaradt lakosságot. Persze a szövetségeseknek sem ugrott be, hogy segíteni kéne. Mit is gondolhatunk ezek után a békére, a gonosz elpusztítására felesküdtött hadseregekről, akiknek a vezetői a mellüket verik, hogy emberi jogokat és demokráciát exportálnak a demokráciadeficit országokba. Vajon milyen politikai érdekek állnak a szemfényvesztés mögött? A megtorlás a háború után is folytatódik, a hősök bűnösök lesznek, a hivatalos hatalom megvetett alattvalói. Aztán persze újraépülnek a lerombolt épületek, két kisebb városka ugyan ennek áldozatául esik, mert kellett a régi téglá az új építkezésekhez. Give peace a chance – dúdoló magamban, lépek ki a könyvesboltból, hisz nem lehet ilyen esetben nem túléreznie az embernek magát. Vajon, gondolom aztán később, a Nowy Swiaton (Új Világ) megyek, az efféle traumák mennyire hozzák az egymáshoz tartozás kohézióját, s ha hozzák, ez a közös szenvedésre, hősiességre épül vagy az el-lenség gyűlöletére.

Az utcán megyünk, egy rendező van mellettem, hátulról kiabál a barátom, magyar rendező, egy másik drámáiróval megy. Elöl mennek a szlávok, mondja, hátul a zsidók. Nevetünk. Mit mondott, kérdezi a lengyel, semmi, mondom, nem érdekes, aztán hátulról, hogy megint sunyiban beelőztek. Mit mondott, kérdezi a lengyel, nem érdekes, mondom. Ti meg megint a háttérben keveritek a szart, kiabálom hátra. Röhögünk, mert szeretjük egymást. Mit mondtál, kérdezte a lengyel, aki épp

annyira volt szláv, mint én, egy rahedli német felmenővel. Nem érdekes, mondom, ahhoz a korosztályhoz tartozunk, akik nem tudnak jól angolul. Oroszra tanítottak, külföldi az oroszokon kívül alig volt az országban, feleslegesnek tűnt egy nyugati nyelvel elcseszni az időt. Persze, azóta sem tanultunk meg jól. Ő rendezett Angliában, annyit tud, amennyi ráragadt, meg néhány szemeszter nyelviskolában, de hát nincs idő, mondja, nincs, mondom, hogy nekem is kevés, holott biztos van valahol, csak már erő és figyelem van kevés.

A gyerekeimnek nem tetszik Varsó, nem érzik, amit én. Sok a modern ház, s a régiek is, hát ma-kettek. Nem érdeklő őket Chopin szíve, ami ott nem dobog a Szent kereszt templom egyik pillé- rébe falazva, ráadásul konyakban tartósítva. Mennyire másak a lengyelek, mondom nekik, mi például Rákóczinak csak a testét hoztuk haza, a szívét otthagytuk Párizsban, s mikor ennek a gesztusnak a szimbolikus jelentőségét fejteném ki, elfordulnak. Reymont és Prus szívét már meg sem emlétem. Ki az a Reymont, kérdeznék, s a *Parasztok* című gigantikus regénnyel náluk biztos nem arat- nek sikert, úgyhogy nem mondok semmit, a No- bel-díjat sem.

Nekik van egy Varsójuk és egy pópájuk

Varsó a minden, mondja a barátom, aki fordítja a darabjaimat, Varsóról csak a lengyelek tudják, mit jelent. Nekik van egy Varsójuk és egy pópájuk, s ez hoz valami alapvető egységet, amit a magyarok soha nem tudnak átélni. A magyaroknak tárgyai vannak, otthon és a múzeumaikban és a szakrális helyeken, de nincsenek közös érzelmek, amelyek föléemelnek a napi acsarkodásnak és birtoklásmá- niának. A lengyelek nem akarnak annyira birto- kolni, mondja, fontosabbak nekik a mindennapok örömei, mint a drága tárgyak, a jó cipő, a vendég- látás. A lengyelek annyiszor elvesztették minde- nüket, és annyiszor kellett menekülniük, hogy feleslegesnek látják azt, ami a magyaroknak any- nyira fontos. Valójában az ő szülei is Vilniusból menekültek. S nincs rá biztosíték, hogy holnap vagy holnapután nem kell továbbmenni. Lengyel- ország annyiszor nem volt, ahányszor volt, mond- ja. Nanyian osztották, szorozták, hogy alig lehet megtalálni a múltat. Nem tudom, hogy olyanok- e a lengyelek, mint a barátom mondja, vagy amit egy másik mond, aki félig lengyel, félig magyar, hogy azért költözött a magyarországi gyerekkor után Lengyelországba, mert a lengyelek olyanok, hogy megmondják, amit gondolnak, és nem ma- szatolnak, mint a magyarok. Vagy tényleg az jel- lemzi a lengyel nőket, amit egy magyar barátom mondott, hogy olyan melegség jön belőlük, meg hogy nem győzik kisimogatni a férfiak fagyos lel- két. Nem tudom, a lengyelek szépek-e, okosak-e, vagy netán lusták, mint a régi sztereotípa tartot- ta. Nem tudom, hogy létezik-e általános lengyel. Nem tudom, mikortól mondhatjuk, hogy valami általánosan az, ami. Ha tőzből hat olyan, vagy elég három? Nem arról van-e szó, hogy amikor álta- lános magyarról vagy lengyelről beszélünk, épp arról beszélünk, hogy mi milyenek akarjuk, vagy nem akarjuk láttatni magunkat és másokat? Ho- lott persze nincs se általános lengyel, se általános magyar. Ilyenek és olyanok vannak. Ugyanakkor

a gondolkodás elbukik az egyediségeken. Csak tipizálások és kategóriák megalkotása révén tudja összerakni a valóságot, ami persze kérdés, hogy mennyire a valóság.

A kultúrpalotába megyünk. Gézagyerek lesz ebben a sztálinbarokk épületben, amit amúgy tényleg épp Sztálin ajándékozott a varsói lakoságnak, talán hogy soha ne feledjék el a Visztula túloldalán Varsó pusztulását ölbe tett kézzel végignéző szovjet hadsereget. A lengyeleknél a színház a művészetek primadonnája, ha egy író igazán nagy akar lenni, akkor drámát ír. A dráma koronázza meg az írókat. Nekem volt egy kicsi koronám, s a lengyelek ekként is viszonyultak hozzám. Kortárs darab, persze nagyszínpadon. Itt előbb kerül Shakespeare vagy Moliere a hátsó szegletbe, mint egy kortárs darab. A nézőket az újdonság érdekli, nem az, ki hogyan tudja megrendezni ezredszere a Hamletet. Utána buli, hát persze, itt a szerző. Így, így, biztatnak és töltenek, amint üres a poharam. Eszembe jut a vonatfülke egészen régről, a pizsok erős vodkák. Így, és iszom. Iszom ezzel, aztán azzal is, lassan mindenkivel, végül a barátom mondja, hogy menni kell, mert baj lesz. A baj már az utcán ért el, mert olyan kemény a vodka, hogy egyszerre hat, mintha pajszerrel nyomná a fejét az embert, a taxi előtt. A taxis nem akar elvinni, akkor jön a rendező, aki különben a színház igazgatója, s bizonygatja, hogy ő a színház igazgatója, de a végső bizonyosság előtt őt is leteríti a pajszer. Másik taxis jön, az visz el haza. Borzalmasak vagyunk, mondja a barátom, aki egy rendes életet élő poznaíni családanya, de másnap nem emlékszünk rá, mit mondott.

A lengyel táj olyan, hogy tulajdonképpen a Táttra meg a tenger között mintha eltüntetnék volna a domborzatot. Szeljük keresztül az országot, rossz minőségű utak, lassan járás, tovább érsz, vagy legalább nem büntetnek meg. Częstochowában szállunk meg. Ez volt az egyetlen pillanat az életemben, amikor úgy éreztem, hasonlóak vagyunk az Európa fényesebb felén élő polgárokhoz. Nem kell rettegnem, hogy lerobban az autóm, mint sok éven át a keleti blokk gyártmányai esetében, vagy a hozzánk vetődött lehasznált nyugati termékeknél, a szálloda nem volt olcsó, de kifizethető, este séta a városban, más turistáktól körbevéve, sör. Hazafelé még néhány fékevesztett német fiatal. Üvöltöznek. Nem is lehet tudni, mért épp egy búcsújáróhelyen álltak meg, összekeverték valami más város nevével, vagy annyira kellett inniük, hogy nem volt már erő Krakkóig levonatolni. És mi mit keresünk itt, gondolkodom, ezzel a németek iránti rosszindulattal? Vajon mások nem magukból kivetkezve üvöltöznek, amikor külföldön felszámolják az életüket rendszabályozó korlátokat? Olyanok vagyunk, mint a rossz tanár, aki pikkel egy gyerekre, s az a gyerek már bármit csinálhat. Reflektálnak és elfogadónak hisszük magunkat, holott örökösen kategóriákba rendszerezük a világot, s azokra az impulzusokra reagálunk, amelyek ezeket a kategóriákat újra és újra megerősítik bennünk. Miben is különbözünk mi azoktól, akik merev rendeket követnek, például a valahai németektől, ezeknek a fiataloknak a nagypapájától? Hogy bizonyos részein az életnek megengedjük a rendtelenséget, vagy csak nem vagyunk elég

következetesek, hogy egy rendet végérvényesen betartsunk? Aztán mire hazaérünk, már ott tartok, hogy minden sötét gondolatnak a melegágya a gondolkodás, ami nem tudja a világot a káosz és az entrópia martalékának tekinteni, mindenütt osztályoz, rendszerez. Így alszom el a katolikus hit egyik szimbolikus helyszínén, hitet veszítve bármi-féle igazságban.

Másnap a kolostor. Mélyen hívő emberek, egészségesek, betegek, testileg, lelkileg sérültek. Ki hálát adni jön, hogy meggyógyult, ki gyógyulást akarna kicsikarni a csodatévő Fekete Madonnától. Akarják a gyógyulást, s ha akarják, ez a túllőtötött fekete kép nem fog ellenállni. Gyógyuljatok, mondja, csak gyógyuljatok! A sok száz éves érzelmi feszültség, ami a falak közé lett hordva, magával ragadja még a hitehagyott látogatót is. Egy pillanatra csodát várok, s elrugaskodom a Jasna Góráról, a fények hegyéről, az igazi fénybe. Aztán visszazuhanok, mikor kilépve meglátom a spirituális elragadtatottságra épülő bizsist, az árusítóhelyeken felhalmozott olcsó kegytárgyakat és csodatévő giccсарut. Persze én is veszek egy kicsi képet, hátha mégis, s nem akarom, hogy pár zlotyn múljon a boldogságom.

Akkor, azon az úton éreztem először, hogy hasonlóan működne egy svéd, egy holland vagy egy német író is, de hamarosan kiderült, hogy nem vagyok német író, hogy jön egy válság, s az minket, az én hazámat és a lengyeleket is padló alá viszi, amíg a németeket, svédeket, hollandokat legfeljebb padlóra.

Most Varsó vagy Krakkó

Most Varsó vagy Krakkó, ezt kérdezi mindenki, aki nem elég járatos, és nem hallott arról, hogy valójában már régóta Varsó. De Krakkó varázsa akkor is megmaradt, különösen a turistáknak, amilyenek mi is voltunk, hisz kik lettünk volna mások, a hivatalos programom lement. Végre egy régi város, mondták a gyerekeim. És tényleg, azért ez oda van téve, mondtam én is, ahogyan egy apának kell, rettenetesen feldicsérve a helyet, ahová a gyerekeit elvitte. Posztócsarnok, vár, sárkány, kell ennél több? Plusz, mondtam ráadásul, ez is mediterrán város, mint például Róma. De mégsem Róma, mondták, meg különben sem hiszik ezt a mediterrán dolgot, s ne erősködjek, hogy olvastam valahol, mert pontosan tudják már, ha nem hisznek el valamit, arra azt mondom, hogy olvastam valahol.

Éhesek vagyunk, végigjártuk a műemlékeket, ahogyan egy turistának kell, könyvvel a kezünkben egy óra alatt annyi évszámot felsorolva, amennyivel el lehetne végezni az ELTÉn a törzszakot. A könyv persze erre a kimerültségi érzetre is felkészült. Megírja, ilyenkor hol engedhet ki egy kicsit a megfáradt turista. A régi zsidó negyedben kóválygunk zsinagógáról zsinagógára vándorolva, ebéd előtt ez még belefér, mondja a szülő, és hallgat a gyermek. Körülöttünk a régi kis üzletekből mindenütt éttermeket alakítottak ki. Némi abszurditás van ebben, mondom, hogy itt dorbézolnak most a turisták, ahol valamikor annyi ember tört össze. A gyerekek nem értik, ők csak az ebéd lehetőségét látják. Egyértelműen kimutatják, az élni-akarási felülír minden érzelmi elfogultságot.

Másnap odamentünk, ahová soha nem akartam, de most erőt vettem magamon. A gyerekek miatt kell. Arbeit macht frei, állt a táblán. Barakkok, halomra hányt cipők, szemüvegek, bőrdöök, krematórium. Ezerszer láttuk fényképen, ha könyvben kerül elénk, talán arrébb lapozunk. Múzeum lett a valahai szenvedésgyárból, de nincs olyan vas-szívű ember, aki érintetlen maradna attól a fájdalomtól, kintől és tömeges életvesztéstől, ami itt szinte beleivódott a földbe, s rátapad mindenki cipőjére, aki ott jár, hogy többet ne szabadulhasson a mindenkori felelősség alól. A magyar barakk volt a legjobban megcsinálva, mondom már a kocsiiban ülve, s később annak is, aki tervezte (Rajk László), s magam is elképedek ezen a hülye mondaton.

Autóba ülünk, irány haza, nem sokat beszélünk, úgy éreztem, nem sikerült úgy ez az utazás, ahogyan terveztem. Az apák olyanok, hogy csinálnak egy pénz-idő-élmény mérleget. S elégedetlenek, ha ők beletették a mérleg egyik serpenyőjébe a megfelelő mennyiséget, akkor a másik serpenyőbe mért került annyira kevés. Aztán pár évvel később szóba került. A gyerekek csodálkoztak, nekik csak a szüleikből volt elégük, Lengyelországot szeretik. Épp azt tervezik, hogy most már elmennek saját akaratból, hogy végre ne kelljen a szülők által kitervelt napi programoknak eleget tenni. Csak úgy szabadon kószálnak majd ebben a nagy országban. A különleges városok főterein odatelepednek a földre a többi szabad fiatal mellé, akik már korábban odakuporodtak egy gitáros mellé, és lengyel meg angol dalokat énekelnek felszabadultan. És tejet esznek majd meg kenyéret. Tejet és kenyéret, kérdeztem, s ők mondták, hogy igen. Aha, mondtam, bár gyanítottam, hogy tejen az okostelefont, kenyéren az Erasmuson öszszegereblyézett haverokat értik, de nem akartam a valósággal megzavarni a beszélgetést. Szóval tejet és kenyéret esznek, s eszük ágában sem lesz vendéglőben szórni a pénzt. Nem fognak a valahai zsidó negyedekbe menni, ahol azért mégiscsak abszurd, hogy megtört életek emléke fölött jókedvűen falatoznak a germán nyugdíjasok. De, mondom ijedt apai tekintettel, stoppolni azt nem, szóval azt nem szeretném. Dehogyan stoppolunk, apu, az már kiment a divatból. Összeállunk páran, egy haverunk megszerzi a faterja kocsiját, mármint az egyiket. Odaadja, kérdeztem, mert magamról ezt nem tudtam elképzelni, igaz nekem nem volt egyik, csak egy, az is már jól előregedett a hajdani lengyel út óta. Persze, ez így megy ma, mondták, én meg néztem zavartan, csodálkozva, hogy mennyit változott a világ. Akkor azért nincsenek hátizsákos fiatalok úton-útfélen szerte Európában? Azért, mondták, a hátizsákosok a csomagtartóban vannak. Aha, néztem rájuk továbbra is csodálkozva, mint az öreg bácsik az új technikai eszközökre, hogy ebben a nézésben benne volt a régi készülék emléke, amit még tudott használni és a rémület az újtól, azoktól a rengeteg gomboktól, meg a bizonytalanságtól, hogy érdemes-e még időt pazarolni arra, hogy megtanulja a működését.